

Elżbieta Dawidek

*Instytut Diagnostyki i Terapii „Logos”
w Lublinie*

„Dzienniki” jako pomoc rozwijająca system językowy osób z całościowymi problemami w porozumiewaniu się, posługujących się komunikacją alternatywną i wspomagającą AAC

Wstęp

Czym są „dzienniki”? „Dziennik” to skoroszyt, łączący symbole z fotografiami i innymi pomocami wizualnymi, w formie drukowanej, naklejanej, wykonanej w dowolnej technice. „Dziennik” jest przedstawieniem istotnych wydarzeń¹, które miały miejsce w ciągu dnia, a w efekcie całościowym – tygodnia, miesiąca lub dłuższego czasu. Wykonanie i używanie takiej pomocy wspomaga znacząco rozwój umiejętności językowych i ich stabilizację. Korzystanie z „dzienników” powinno być wspierane IPK (indywidualna pomoc komunikacyjna). W trakcie „rozmowy”, czytania i tworzenia „dzienników” użytkownik i partnerzy komunikacyjni powinni wspierać komunikację i mowę IPK.

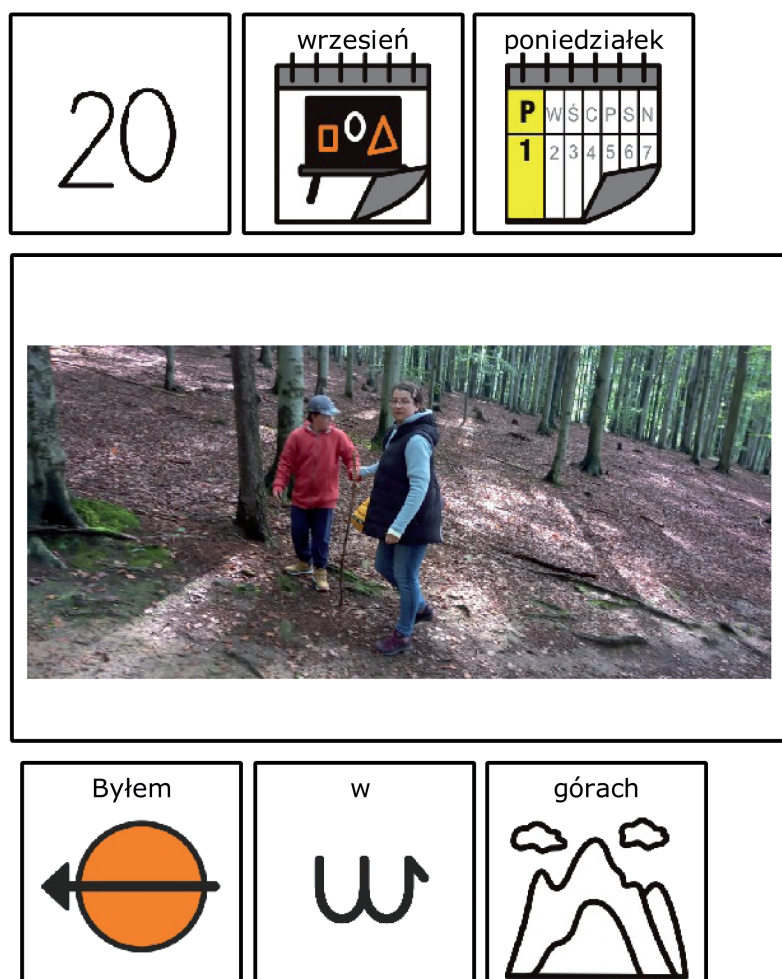
„Dzienniki” zawierają obowiązkowo:

- datę (dzień, miesiąc) + ewentualnie: symbol święta „Dzień Dziecka”,
- elementy wizualne (zdjęcie itp.),
- podpis złożony z symboli (w zależności od poziomu – od jednego do większej liczby),
- tekst, który będzie modelowany przez partnera komunikacyjnego (z użyciem IPK).

I. Tworzenie „dzienników” jako metoda wspierania rozwoju języka i nabywania kompetencji językowych przy wsparciu alternatywną i wspomagającą komunikacją AAC (ang. *Augmentative and Alternative Communication*)

Proces nabywania języka i tworzenia systemu językowego to proces długotrwały, wymagający od osoby uczącej się języka zaangażowania, uczestniczenia w interakcji, zaangażowania w dialog, ale również umiejętności rozwijania monologu wewnętrznego. Nie możemy więc oczekiwać, że osoba, która ma trudności z opanowaniem systemu językowego lub uczy się – utraconych w wyniku uszkodzeń mózgowych – umiejętności w sposób naturalny, otrzymawszy IPK, będzie w stanie w jednej chwili korzystać z tej pomocy i uzupełnić wszystkie luki. Procedura nabywania języka i uzupełniania bądź wręcz

¹ Istotne wydarzenie – 1. Musi zostać wybrane w pierwszej fazie przez partnera komunikacyjnego, w kolejnych przez samego użytkownika. 2. Użytkownik może w pierwszej fazie nie umieć wybrać z ciągu wydarzeń dnia tego, które jest istotne komunikacyjnie, społecznie, a nawet dla niego samego. Dlatego musimy różnicować istotne wydarzenia i wybierać różne, na różnych etapach, z różnych dziedzin, funkcji komunikacyjnych i sprawności komunikacyjnych.

Rycina 1. Opracowanie własne

tworzenia systemu językowego wymaga czasu, modelowania i wielokrotnych powtórzeń w funkcjonalnych sytuacjach.

Możemy jednak tak wspierać rozwój języka, by osoba korzystająca z komunikacji alternatywnej i wspomagającej w jak najbardziej naturalny sposób nabywała nowych umiejętności zgodnie z procesem ich przyswajania. Sprzyjają temu dobra diagnoza oraz trafne uchwycenie zarówno mocnych stron, jak i braków, np. dzięki formularzowi Ewy Przebindy (Dawidek, 2020) pokazującym, jak przebiega proces zdobywania, rozwijania i utrwalania funkcji komunikacyjnych.

Terapeutom udaje się zaplanować proces redukcji deficytów, a następnie rozszerzać umiejętności komunikacyjne i językowe użytkowników (Dawidek, 2019). Rodzice i opiekunowie mogą wspierać użytkowników w sytuacjach spontanicznych i na bieżąco korygować oraz utrzymywać treści. Interwencja metodami komunikacji alternatywnej i wspomagającej AAC wspiera budowanie systemu językowego poprzez tworzenie kate-

gorii nadrzędnych, grupowanie słownictwa w polach semantycznych oraz rozszerzanie słownika biernego, a w konsekwencji słownika czynnego użytkownika. Modelowanie komunikacyjne zakładające użycie IPK w sytuacji funkcjonalnej z dopowiedzeniem wypowiedzi, tej, którą w danej sytuacji mógłby się posłużyć użytkownik, uwidacznia, w jaki sposób, opowiadając o treściach zawartych w „dzienniku”, uczymy się umiejętności naracyjnych i opisu.

Co nam dają „dzienniki” w praktyce?:

- Umiejętność opisanie czasu:
 1. teraźniejszego – opowiadamy o tym, co się dzieje w danej chwili;
 2. przeszłego – wspominamy to, co robiliśmy, stosując czas przeszły;
 3. przyszłego – umiejętność ta przychodzi na końcu, związana jest bowiem z planowaniem przyszłych wydarzeń, czegoś, co dopiero ma się wydarzyć.
- Umiejętność rozszerzania wypowiedzi od jednosymbolowej do zdania.
- Znaczące podniesienie umiejętności wyekstrahowania informacji z opowiadania, które posłużą do stworzenia opisu.
- Użytkownik uczy się selekcji informacji, czyli wyboru, jednego z szeregu wydarzeń lub jednej informacji jako istotnego wydarzenia.

II. Rola partnera komunikacyjnego i użytkownika podczas korzystania z „dzienników”

Tworzenie „dzienników” ma zaangażować – zarówno wszystkich partnerów komunikacyjnych, jak i samego użytkownika – w przygotowanie materiałów, ale również w opowiadanie i rozmowę o tym, co jest (czas teraźniejszy), co było (czas przeszły) i będzie (czas przyszły). Na pierwszym etapie wprowadzania „dzienników” najczęściej to partner komunikacyjny będzie tworzył opisy do sytuacji i modelował/ odczytywał wypowiedź z pomocą IPK.

Użytkownik „dzienników” najczęściej uczy się w konkretnej sytuacji. Ma się nauczyć etapami:

- Wybierać istotny fragment dnia, o którym warto „napisać” w „dzienniku” i o którym warto opowiadać innym. Informacja, którą wybierze, ma za zadanie zainteresowanie innych. Dzięki pozytywnym konotacjom pozwala również tworzyć sieć wspomnień w pamięci długotrwałej poprzez wielokrotne opowiadanie i powracanie do niego.
- Przygotowywać informację poprzez wklejanie symboli do „dziennika” lub poprzez pracę w systemie do tworzenia i wybierania symboli.
- Przepisywać i odczytywać informację. Użytkownik może, wykorzystując swój system IPK, wielokrotnie powiedzieć tę samą wiadomość – dzięki temu uczyć się posługiwania się systemem. Mamy więc wpływ na to, jakie umiejętności trenujemy. Dzięki temu możemy programować jak najpełniejszy z możliwych rozwój języka.

Jest to proces usamodzielniania się użytkownika. Pozwala on również na budowanie samoświadomości i samodecydowanie w pewnych wyborach lub decyzjach. Zakłada również, że osoba uczy się myślenia o sobie i tworzenia dialogu wewnętrznego.

III. Etapy budowania systemu językowego osób komunikujących się poprzez alternatywną i wspomagającą komunikację AAC w oparciu o „dzienniki”

Języka nabywamy, przechodząc przez pewne/ konkretne etapy rozwoju języka. Spójrzmy na typowo rozwijające się dziecko. Jakie umiejętności językowe i okołojęzykowe – bazujące na strukturze języka – zdobywa podczas rozwoju? Ten wykres ma być swojego rodzaju przewodnikiem dla konstruowania IPK i wspomagania jego możliwości. W „dziennikach” będziemy wykorzystywać możliwości tego modelu podczas rozszerzania umiejętności systemowo-językowych.

3.1. Etapy nabywania języka/ rozwoju językowego

Rozwój prelingwalny (do 1. r.ż.), czyli gesty, kontakt wzrokowy i wspólne pole uwagi, głuźnienie, śmiech, zabawy wokalne – dźwięki samogłosopodobne, gaworzenie.

Okres pojedynczego słowa = wyrazu (rozpoczyna się od 10. miesiąca życia i trwa do 13.), pojawia się pojedyncze słowo, którego rozumienie zależy od kontekstu sytuacyjnego, rzeczownik l.poj., czasownik w formie 3. osoby.

Okres dwuwyrazowy/ równoważnik zdania /podmiot + orzeczenie/ podmiot + określenie (około 17.–18. miesiąca życia), rozpoczyna się mówienie o sobie w 3. osobie.

Wypowiedź wielowyrazowa/ „wypowiedź wielosłowna” (rozpoczyna się na przełomie 2 lat–2 lat i 6 miesięcy). Kombinowanie – „nowomowa”, przejście do mówienia o sobie „ja”, nabywanie większej liczby rzeczowników/ utrwalanie zdobytych określeń oraz rozumienie struktury czas przeszły/ czas teraźniejszy, dialog.

Wypowiedź wielowyrazowa całościowa/ podmiot + orzeczenie + dopełnienie / (rozpoczyna się na przełomie 2 lata 6 miesięcy/ 3 lata) czas przeszły /teraźniejszy/ przyszły.

Nabycie pełnej kompetencji językowej (od 4. r.ż. do 9. r.ż., a w niektórych publikacjach do 15. r.ż./ 20. r.ż.) (van Tienen, G. 2005/2016).

Pomijając artykulację, jesteśmy w stanie odtworzyć sposób rozszerzania i nabywania umiejętności językowych. Zwykle w początkach użytkowania systemu IPK posługujemy się wypowiedzią jedno-, maksymalnie dwuelementową w formie podstawowej, ponieważ to właśnie ona zapewnia przekaz komunikacyjny². Taki właśnie komunikat wpisujemy w „dziennikach” jako pierwszy [Rycina nr 2].

Potem kolejno rozszerzamy wypowiedzi.

Osoby z CCN³ mają trudności ze swobodnym nabywaniem systemu językowego. Mogą:

² Przez określenie najpierw wypowiedzi komunikacyjnej, w której znaczący element zawsze będzie pierwszy „Czipsy chcę mamę”. Następnie określamy właściwą kolejność w zdaniu – tu możemy się posłużyć gotowymi schematami.

³ Kompleksowe potrzeby komunikacyjne (CCN) są to potrzeby osób z deficytami w rozwoju mowy i komunikacji, wpływającymi na rozwój globalny jednostki. Do potrzeb tych zalicza się: wizualne wsparcie komunikacji, wsparcie komunikacji gestem lub symbolem, język migowy, wsparcie zachowań komunikacyjnych i regulujących potrzeby, chęci i możliwości, a także rozwijanie umiejętności czytania, pisanie i uczestniczenia w treściach edukacyjnych.

- nie nabywać wcale systemu językowego;
- system językowy nabywać skokowo;
- system językowy nabywać wybiórczo.

Każdy ze sposobów prowadzi do globalnych opóźnień i w konsekwencji może prowadzić do wtórnego obniżenia ilorazu inteligencji. Właściwe, całościowe i zintegrowane działania terapeutyczne, w tym wprowadzenie alternatywnych i wspomagających metod komunikacji AAC są w stanie zapobiegać pogłębianiu się deficytów lub pozwalają rozwijać umiejętności we właściwym dla dziecka tempie.

IPK wprowadzamy już w trakcie usprawniania umiejętności prelingwalnych⁴, podczas używania gestów, nawiązywania kontaktu wzrokowego i tworzenia wspólnego pola uwagi. Przez zmianę zachowań komunikacyjnych – od komunikatu jednowyrazowego przez równoważnik zdania/ wypowiedź prostą do wypowiedzi złożonej, opowiadania, opisu – staramy się rozwinąć komunikację, a w tych przypadkach, w których będzie to możliwe, również mowę. Następnie, poprzez zdobywanie umiejętności budowania relacji komunikacyjnej (angażującej społecznie dwie lub więcej osób), będziemy rozszerzać umiejętności sprawności i kompetencji językowych.

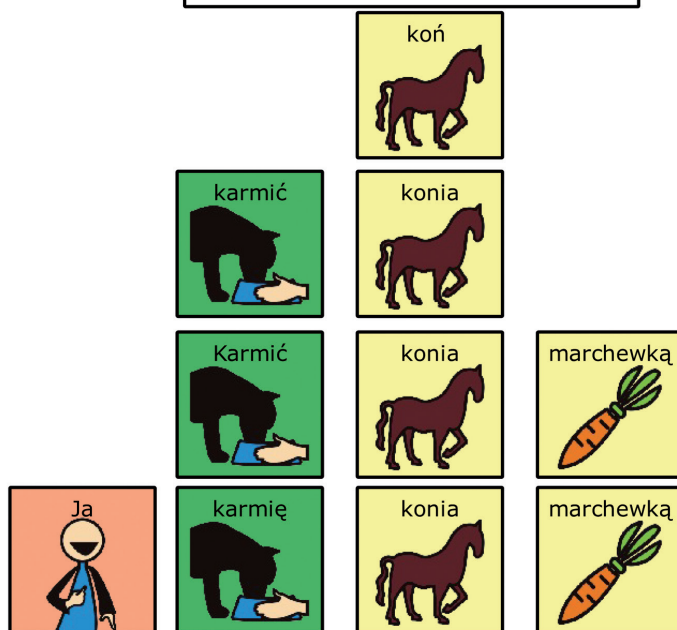
3.2. Nabywanie sprawności i kompetencji językowych

a) językowa struktura czasu i przestrzeni

Wprowadzając komunikaty za pomocą alternatywnej i wspomagającej komunikacji AAC, stosujemy zwykle czas teraźniejszy, wszystko bowiem, co modelujemy, zwykle dzieje się TU i TERAZ. Wprowadzenie komunikatów w czasie przeszłym (BYŁO) i przyszłym (BĘDZIE) powinno być poprzedzone funkcjonalnym wprowadzeniem tych pojęć. Bazując na kalendarzu, dniach tygodnia, miesiącach, porach dnia i planie dnia (wszystkie lub większość tych informacji powinna być zawarta na każdej stronie „dzienników”), możemy wprowadzać bardziej abstrakcyjne pojęcia czasowe. Najłatwiej przyswajane są one na przykładzie czynności rutynowych, zaplanowanych, w których nie ma zmian. Tworzymy wypowiedź w „dzienniku”, „lepimy z plasteliny” (symbole „lepić” + „plastelina” w odpowiedniej formie gramatycznej i fleksyjnej). Ważne jest również wprowadzenie pojęcia „zmiany” (np. zmiany w planach, zmiana w planie lekcji, zamknięta restauracja, chora pani). Każdą taką zmianę możemy zapisać w „dzienniku” i specjalnie ją oznaczyć, aby użytkownik był świadomy tego, że nie da się wszystkiego zaplanować. Pamiętajmy o tym, że to język określa czas i miejsce (osoby nieposługujące się językiem i niebudujące systemu językowego będą miały znaczący problem z rozumieniem tych pojęć), więc jeśli następnego dnia wspominamy lepienie z plasteliny, musimy zaznaczyć, że to BYŁO WCZORAJ.

Najbardziej skomplikowane wydaje się wprowadzanie „planów na przyszłość”. Jednak i w tym wypadku „dziennik” jest narzędziem, które może się przyczynić do wzrostu świadomości upływającego czasu, znajomości dni tygodnia, miesięcy etc. Czyli: wklejamy daty na kilka dni do przodu i planujemy jakieś wyjście. To dla użytkownika coś motywującego, pobudzającego pozytywnie (możemy się odwołać do informacji o tym, że np. 2 tygodnie temu byliśmy w kinie: „Popatrz, tu o tym BYŁO w „dzienniku” i teraz zaplanujemy wyjście do kina na kolejny film”). Następnie wklejamy tytuł filmu i odlicza-

⁴ Przyczyniających się do rozwoju układu artykulacyjnego/ oddechu/ fonacji/ połykania.

my dni do wydarzenia. Tak skonstruowana informacja poprawia świadomość przyszłości, przygotowuje na dosyć ekscytujące doświadczenie i oswaja rzeczywistość (szczególnie w odwołaniu do „znanego doświadczenia”).

b) wprowadzanie konstrukcji wypowiedzi od symbolu do zdania

Zaczynając wprowadzanie komunikacji alternatywnej i budowanie komunikatów za pomocą symboli w początkowej fazie, wykorzystujemy pojedynczy element będący esencją wypowiedzi, istotny komunikacyjnie. Jest to ważne, ponieważ późniejsze kon-

strukcje większości użytkowników mogą się wydawać niegramatyczne właśnie dlatego, że wydłużony został okres formułowania wypowiedzi opartych na modelu istotnym komunikacyjnie.

Czipsy/ lego/ pić/ iść do domu

Następnie użytkownikowi modelujemy wypowiedzi składające się z dwóch symboli:

orzeczenie + podmiot/

orzeczenie + określenie/

podmiot + „określenie”, gdzie „określenie” to przymiotnik lub przysłówek.

W przypadku tych wypowiedzi zwracamy również uwagę na to, by modelować według schematu zdania, choć na tym etapie użytkownik nadal ma prawo formułować wypowiedzi istotne komunikacyjnie:

Czipsy chcę – zapis symbolami „ja chcę” + „czipsy”.

Kolejnym etapem jest modelowanie komunikatów w różnych czasach i funkcjach komunikacyjnych. Musimy również zwrócić uwagę na odczytywanie wyrazów – niektórzy użytkownicy na tym etapie nabywają zdolności globalnego odczytywania wyrazu z podpisem, lub wręcz przepisywania wyrazów. Umiejętność globalnego odczytywania znaczenia wyrazu wskazuje na wstępną gotowość do pracy nad czytaniem i pisanem. Można tu wykorzystać klawiaturę dostępną w narzędziu komunikacyjnym, np. „Mówik”. Zasada niezmienności ułożenia symboli w IPK (czyli bazowanie na pamięci motorycznej użytkownika) pozwala na rozszerzenie słownictwa i wydłużenie wypowiedzi o 3–4 elementy.

c) opowiadanie i opis

Umiejętności językowe to nie tylko łączenie słów w zdania, ale również umiejętność relacjonowania – opowiadania i opisu tego, co było lub będzie. Użytkownicy AAC, którzy nie nabyli umiejętności czytania i pisania, mają utrudnione wejście w ten etap komunikacji i mowy. Opowiadanie przychodzi w trakcie rozwoju języka w sposób naturalny. Informujemy, opowiadamy o tym, co jest, co było lub co będzie. Opis sytuacji wymaga selekcji informacji, oddzielania opinii od faktów, wyeliminowania niepotrzebnych danych. Bez pisania, czytania i mówienia owe dwa bardzo istotne elementy systemu językowego rozwiną się w sposób uproszczony lub – w skrajnych przypadkach – nie rozwiną w ogóle. Brak rozwoju języka na wczesnych etapach powoduje zahamowanie rozwoju opowiadania i opisu, jednocześnie prowadząc do wtórnej niepełnosprawności intelektualnej.

Efekty:

- nabycie i ugruntowanie umiejętności opowiadania o wydarzeniach;
- nabycie i utrwalenie umiejętności selekcji opowiadanego materiału, aby stworzyć opis.

d) rozszerzanie słownika biernego i czynnego

Uzupełniając „dzienniki”, bazujemy na słownictwie rdzeniowym (ang. *core words*). Są to frekwencyjnie najczęściej występujące w języku polskim wyrazy, wpływające na

ogólny sens wypowiedzi. Może być ono zrozumiałe wyłącznie dla osoby znającej kontekst wypowiedzi. *Core words* stanowią szkielet wypowiedzi zrozumiałej jedynie dla osób pozostających w określonej sytuacji (np. „Mamo, daj mi to”).

Użytkownik „dzienników” nabywa słownictwa szczegółowego (ang. *fringe words*), utrwała je i również rozszerza wypowiedź. Sprawia, że możemy zidentyfikować to, co usłyszeliśmy, bez względu na kontekst (np. „Mamo, podaj mi piłkę z półki, bo leży za wysoko”).

W dalszej kolejności rozszerzamy słownik o nowe wyrazy i rozbudowujemy system werbalny użytkownika zarówno bierny, jak i czynny. Czyli tworzymy z wypowiedzi dwusymbolowej – trzy-, czterosymbolową i dłuższą. Na tym etapie (a u użytkowników, którzy opanowali czytanie i pisanie nawet wcześniej) zwracamy również uwagę na poprawność gramatyczną i fleksyjną.

Budujemy konkretne „schematy zdań” – dokładny opis następowania po sobie kolejnych schematów przedstawiła Grzegorzczkova (2008). Pamiętać jednak należy o tym, że aby użytkownik „dzienników” radził sobie z odczytywaniem samodzielnym, musimy budować równoważniki zdań lub zdania dostosowane do jego możliwości, stworzone nie tylko podczas tworzenia „dzienników”, ale i wielokrotnie w innych w sytuacjach, niekoniecznie z użyciem „dzienników”.

Pozwólmy opowiadać każdemu z partnerów komunikacyjnych o przebiegu dnia czy o ciekawych wydarzeniach z życia. Każde wydarzenie będzie wielokrotnie zarejestrowane, a potem opowiedziane z pomocą IPK. To właśnie sprawia, że słownictwo bierne ma szansę przełożyć się na czynne nabywanie słownictwa i jego utrwalenie poprzez WSJ (*Aided Language Stimulation*).

Efekty:

- rozszerzanie – słownictwa biernego;
- przełożenie słownictwa biernego na czynne.

IV. Rodzice i wdrożenie ich w działania z „dziennikami”

„Dzienniki” łączą komunikacyjnie obszary społeczne rodziców, opiekunów, terapeutów i nauczycieli (*dom rodzinny + wydarzenia w rodzinie; miejsce edukacji/terapii + dom rodzinny*). Tu rodzic przestaje być rzecznikiem dziecka. Przestaje wyręczać dziecko, mówiąc: „A Pawełek dziś był w kinie”. Chłopiec może sam pokazać to w „dzienniku” lub – na podstawie treści „dziennika” – skorzystać z IPK. Dziecko:

- uczy się samo inicjować komunikaty;
- ma większą motywację do kontaktu z terapeutą;
- może się razem z terapeutami lub innymi osobami angażować w przygotowanie.

Dodatkowo dowiaduje się o znaczeniu w hierarchii społecznej: rodzinnej, miejsca edukacji. Inną hierarchię będzie miał rozlany sok, inną wizyta u cioci, jeszcze inną wyjazd na turnus. Nabywa sprawności komunikacyjnych (Grabias, 2019). Jednak początkowo wymagają one nakładu pracy partnerów komunikacyjnych i zaangażowania w dokumentowanie życia użytkownika. Ale umiejętności, które są nabywane podczas korzystania z „dzienników”, wielokrotnego przekazywania tych samych treści, tworzenia pola wspólnej uwagi i samoświadomości użytkownika, sprawiają, że warto się wdrażać w pracę nad „dziennikami”. Są one również z miesiąca na miesiąc niesamowitym pamiętnikiem dla wszystkich bliskich. Mamy więc do czynienia z procesem usamodzielniania się użyt-

kownika, który pozwala również na budowanie samoświadomości i samodecydowania w pewnych wyborach lub decyzjach. Zakłada również, że osoba uczy się świadomie uczestniczyć w swoim życiu, rozszerza umiejętności związane z tworzeniem w pamięci długotrwałej historii o sobie samym.

V. „Dzienniki” jako element postępowania edukacyjnego budującego strukturę języka w szkole

Szkola wymaga od użytkowników komunikacji alternatywnej i wspomagającej AAC wysiłku związanego z realizowaniem określonych zagadnień programowych. Użytkownik AAC powinien umieć opowiedzieć o tym, co robił w domu, na wakacjach, przez weekend, uczestniczyć w opowiadaniu o przeczytanych fragmentach tekstu. Jednocześnie nauczyciel musi mieć narzędzie, by sprawdzić poziom nabytych umiejętności i zdobytej wiedzy. Od użytkownika wymaga się uzupełnionego słownictwa obecnego w IPK, tak by mógł on uczestniczyć w zajęciach.

Proces uczenia się osoby korzystającej z komunikacji alternatywnej i wspomagającej AAC:

- Musimy więc zapoznać użytkownika ze słownictwem do danego tematu/ rozdziału/ zagadnienia. Modelujemy zatem treści, których użytkownik ma się nauczyć. Użytkownik „dzienników” musi mieć szansę porozmawiania o danym temacie. Wpisujemy jednocześnie do „dziennika” np. „Dziś poznaliśmy, co to są monety, np. polskie zł (1 zł, 2 zł itd.).
- Następnie partner komunikacyjny powinien pokazać, gdzie w narzędziu IPK występuje słownictwo, czyli wielokrotnie, funkcjonalnie użyć go w danym kontekście, podpierając się „dziennikami”, gramami, zabawami i elementami wizualnymi.
- Następnie można wymagać od użytkownika pokazania poziomu zdobytej wiedzy, często odtworzonej. A zatem po nauczaniu i przepracowaniu słownictwa dokonujemy próby sprawdzenia rozumienia i poziomu, na jakim użytkownik „dzienników” i AAC potrafi odtworzyć wiedzę.

Takie działania edukacyjne warto wprowadzać dwutorowo: z jednej strony rodzice w domu uzupełniają „dzienniki” i wpisują przebieg dnia, najistotniejsze wydarzenie, z drugiej taką samą pracę/ to samo zadanie wykonują nauczyciele.

Efekty:

- nabywanie umiejętności związanych z uczeniem się nowego słownictwa i uczeniem się materiału objętego programem nauczania;
- nabywanie umiejętności posługiwania się słownictwem i odtwarzania (samodzielnie bądź przy wsparciu nauczyciela wspomagającego) nabytych umiejętności.

VI. Terapia uspołeczniająca – TUS

„Dzienniki” można, a nawet trzeba wykorzystać również na zajęciach uspołeczniających.

Na pierwszym etapie służą do wymiany informacji, np. tego, co robię dzisiaj, co robiłem wczoraj, co będę robić jutro. Jeśli daje się to robić w procesie nauki, to można również korzystać z tego narzędzia na zasadzie wspólnego rozmawiania o treściach, wzajemnego modelowania i wymiany.

Skoro wszyscy robią to samo na zajęciach, mogą otrzymać taki sam wpis w „dzienniku”: „Dzisiaj robiliśmy wyduszki”. I np. wklejną naklejkę/ wycinankę w kształcie jajka. Następnie możemy modelować opowiadanie o tym, co robiliśmy (oczywiście wykorzystując do tego IPK), albo planować, co będziemy robili na następnych zajęciach. Kolejnym krokiem będzie rozszerzanie słownictwa oraz nauka czytania i pisania, zasad gramatycznych i fleksyjnych (Light, McNaughton, 2012). Również w tym wypadku, oprócz świadomości o sobie, nabywamy świadomości o tym, że ktoś jest bardzo podobny do nas bądź różny, bo lubi inne rzeczy i ma odmienne zainteresowania.

W przypadku gdy zobaczymy, że na tle grupy pojawiają się różnice w tempie nabywania słownictwa lub rozszerzania wypowiedzi, możemy różnicować przygotowywany materiał. Oto przykład:

Grupa 1

Dla wszystkich użytkowników jednaki komunikat „ozdabialiśmy pi-sanki” wraz ze zdjęciem wszystkich pisanek.

Grupa 2

Dla niektórych użytkowników komunikat dostosowany do ich poziomu komunikacyjnego. Należy dokonywać indywidualnego różnicowania wypowiedzi zamieszczanej w „dzienniku”. Jedna osoba może mieć informację o tym, że „robiłem kolorową pisanek” wraz ze zdjęciem pisanek. Druga „robiłam pisanek” wraz ze zdjęciem.

Następnym krokiem jest zauważanie podobieństw i różnic, to znaczy operowanie „określeniami” (przymiotniki i przysłówki), np. kiedy mówimy o kolorach, kształtach, innych cechach opisywanych rzeczy, zdarzeń etc., o tym, co lubimy, a czego nie.

„Piątek 13 sierpnia, Karol był na koniach.

Czy Karol lubi jeździć konno?”.

Zauważanie takich różnic będzie nam potrzebne do tego, by wprowadzać umiejętności zauważania tego, że drugi człowiek myśli w zupełnie inny sposób i ma inne potrzeby. Czyli do kreowania świadomości umysłu i świadomości samego siebie vs. świat.

Efekty:

- nauka wymiany informacji;
- uświadomienie użytkownikowi, że inne osoby mogą inaczej postrzegać daną rzecz albo mieć mniej słownictwa do jej opisu.

VII. Tworzenie struktur pamięci i określania swojej osoby

Rozwijanie opowiadania o swoim dniu, tygodniu, miesiącu; wracanie do wspomnianych wydarzeń; wielokrotne inicjowanie mówienia o konkretnych czynnościach powodują, że użytkownik „dzienników” nabywa samoświadomości. Potrafi wskazać na sympatie i antypatie. Zna swoje najbliższe otoczenie – osoby, które często pojawiały się w „dziennikach”, zapoznaje się np. z planem zajęć, który będzie widoczny w cyklu tygodnia czy miesiąca. Zauważanie swoich wspomnień i nadawanie im znaczenia ma też jeszcze jedną ważną rolę: sprawia, że osoba z niepełnosprawnością uaktywnia struktury pa-

mięci długotrwałej i określa siebie, swoją osobę i swoje granice, swoje wspomnienia. Jest to bardzo istotne, ponieważ poprawia samodzielność użytkownika „dzienników” i daje podstawy do coraz większej samodzielności. Mamy więc przed sobą „dzienniki”, czyli narzędzie do całościowego wspierania rozwoju zarówno użycia IPK, jak i wykorzystania wszystkich możliwości komunikacji alternatywnej i wspomagającej AAC, a równocześnie możliwość wspierania rozwoju intelektualnego, samodzielności i samoświadomości. Warto korzystać z tego potencjału.

Elżbieta Dawidek

Autorka jest logopedą, terapeutą AAC, terapeutą metody PROMPT, trenerem. W pracy wykorzystuje podejście rozwojowe i podejście wspomaganej stymulacji języka (ALS - Aided Language Stimulation). Szkoli rodziców, opiekunów i nauczycieli do praktycznego wdrażania AAC w życiu codziennym. Na co dzień pracuje z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi z kompleksowymi problemami komunikacyjnymi. W ramach własnej praktyki prowadzi gabinet logopedyczny. Autorka szkolenia „«Dzienniki» jako pomoc terapeutyczna we wdrażaniu alternatywnych i wspomagających metod komunikacji – AAC”

Streszczenie

System językowy rozwija się od chwili narodzin dziecka. W przypadku całościowych zaburzeń rozwojowych może być stymulowany poprzez interwencję budującą system lub wspomagającą budowanie i strukturę systemu językowego. Interwencja włączająca komunikację alternatywną i wspomagającą ma każdorazowo prowadzić do tworzenia przez użytkownika nigdy wcześniej nieformowanych wypowiedzi. Aby uzyskać ten cel, należy wybrać Wspomaganą Stymulację Języka (ang. *Aided Language Stimulation*), która umożliwi trenowanie różnych wypowiedzi w zależności od wyraźnych potrzeb i możliwości w konkretnej funkcjonalnej sytuacji, zarówno podczas aktywności zaplanowanych, jak i spontanicznych. Stąd pojawienie się „dzienników” jako dodatkowych działań wspierających rozwój umiejętności, które zdobywane są w trakcie normatywnego rozwoju bez większego trudu, a muszą być wspomagane w przypadku osób z całościowymi potrzebami komunikacyjnymi (ang. *CCN Complex Communication Needs*). Oprócz samej funkcji komunikacyjnej, w której występuje indywidualna pomoc komunikacyjna, zastępując mowę, musimy wspierać usprawnianie i wzmacnianie kompetencji komunikacyjnych i językowych. Praca z dzieckiem z CCN wymaga tego, aby Indywidualna Pomoc Komunikacyjna (IPK) była wykorzystywana przez cały czas w trakcie wszystkich czynności i szła z nim w każde miejsce oraz przez każdego partnera komunikacyjnego i społecznego.

Słowa kluczowe: AAC, wspomagana stymulacja języka, indywidualne narzędzie komunikacyjne, „dzienniki”, wspomaganie komunikacji

Journals as an Aid in Development of Language System and Capabilities of Individuals with Complex Communication Issues Utilizing Alternative Forms of Communication and Alternative Assisted Communication

Abstract

The language system of a child starts to develop since the moment a child is born. In case of complex developmental disorders the language system may be stimulated through an

intervention establishing the system or aiding development and structure of the language system. The intervention encompassing supporting and alternative communication should in each instance lead to the user developing previously not formed utterances. In order to reach this goal the *Aided Language Stimulation* should be selected which will enable training various utterances depending on the explicit and clear needs and capacities in a given functional situation - both during planned and spontaneous activities. Thus the emergence of writing journals as an additional task supporting development of skills which are acquired during the normative development without any greater effort and the acquisition of which must be aided in case of persons with *Complex Communication Needs* (CCN). Apart from the communication function which receives individual communication aid in supplanting speech we must also support improving and reinforcing communication and language competences. Working with a child with CCN requires Individual Communication Aid (ICA) to be present and in use at all times, during performing all tasks, to be provided everywhere and by each social and communication partner.

Keywords: AAC, aided language stimulation, individual communication tool

Bibliografia

- Bedrosian, J. (1997). *Language acquisition in young AAC system users: Issues and directions for future research, Augmentative and Alternative Communication*, Vol. 13, No. 3.
- Beukelman, D.R., Mirenda P. (2016). *Augmentative & Alternative Communication. Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs*, Paul H. Brookes Publishing Co., Baltimore.
- Bogdashina, O. (2005). *Communication issues in autism and Asperger syndrome: do we speak the same language?* Jessica Kingsley Publishers Ltd. UK, Londyn.
- Brykczyńska-Strojny, A. (2014). *Komunikowanie się dziecka niemówiącego – studium przypadku*, [w:] A. Hetman (red.), M. Michalik (red.), *Synergia. Mowa – Edukacja – Terapia* (s. 143–158). Jastrzębie-Zdrój – Kraków: Wydawnictwo „Pasaże”.
- Cieszyńska, J. (2000). *Od słowa przeczytanego do wypowiedzianego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Dada, S., Alant E. (2009). *The Effect of Aided Language Stimulation on Vocabulary Acquisition in Children With Little or No Functional Speech*, „American Journal of Speech-Language Pathology”, vol. 18, 50–64.
- Dawidek, E. (2019). *Komunikacja alternatywna i wspomagająca AAC w terapii niemówiących dzieci z autyzmem – zastosowanie programu „Mówik”*. Biuletyn Logopedyczny, 33, 169–193.
- Grabias, S. (2017). *Język w diagnozowaniu umysłu. Terapia logopedyczna a poznawcza i interakcyjna. Funkcja języka*, [w:] D. Pluta-Wojciechowska (red.), B. Sambor (red.), *Współczesne tendencje w diagnozie i terapii logopedycznej* (s. 35–65). Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Grabias, S. (2019). *Język w zachowaniach społecznych. Podstawy socjolingwistyki i logopedii*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Gerber, S., Kraat, A. (1992). *Use of a developmental model of language acquisition: Applications to children using AAC systems, Augmentative and Alternative Communication*, Vol. 8, No. 1.
- Griffer, M.R. (2012). *Language and children with intellectual disorders*, [w:] *An introduction to children with language disorder*, (red.). V.A.Reed, Boston.
- Grzegorzczakowa, R. (2007). *Wstęp do językoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Light, J., McNaughton D. (2012). *Supporting the Communication, Language, and Literacy Development of Children with Complex Communication Needs: State of the Science and Future Research Priorities*, „Assistive Technology” Vol. 24, Iss. 1.

- Light, J., McNaughton D. (2014). *Communicative Competence for Individuals who require Augmentative and Alternative Communication: A New Definition for a New Era of Communication?*, „Augmentative and Alternative Communication”, 30 (1), (s. 1–18).
- Lipski, W. (2015). *Standard postępowania logopedycznego w przypadku autyzmu*, [w:] S. Grabias (red.), J. Panasiuk (red.), T. Woźniak (red.), *Logopedia. Standardy postępowania logopedycznego* (s. 461–516). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Michalik, M. (2018). *Lingwistyczno-logopedyczne „podstawy komunikacji alternatywnej i wspomagającej, ujęcie metodologiczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Michalik, M., Przebinda, E. (2018). *Budowanie kompetencji lingwistycznej u osób niemówiących z wykorzystaniem strategii komunikacji alternatywnej*, [w:] A. Domagała (red.), U. Mirecka (red.), *Metody terapii logopedycznej* (s. 143–183). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Orłowska-Popek, Z. (2017). *Programowanie języka w terapii logopedycznej na przykładzie rozwoju języka dzieci niesłyszących*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Pluta-Wojciechowska, D. (2011). *Mowa dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Smith, M. (2015). *Language development of individuals who require aided communication: Reflections on state of the science and future research directions*. *Augmentative and Alternative Communication*, Vol. 31, No. 1.
- Sutton, A. (2008). *Language acquisition theory and AAC intervention*, *SIG 12 Perspectives on Augmentative and Alternative Communication*, Vol. 17, (s. 55–61).
- Van Tatenhove, G.M. (1986). *Vocabulary versatility for the person who is nonspeaking*. *Communicating Together* (4, s. 19–20).
- Van Tatenhove, G.M. (2005, Revised October 2007). *Considering vocabulary versatility as a measure of effective use of a symbol set*. In *Augmentative Communication: Implementation Strategies* (rozdział 3, s. 113–133).
- Van Tatenhove, G.M. (2016). *Normal Language Acquisition & Children using AAC Systems*. Poyzyskano z: <http://www.vantatenhove.com/files/papers/Common/NLD&AAC.doc> [dostęp: 12.05.2022 r.].